

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

СУЧАСНІ СКЛАДОВІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ MODERN COMPONENTS OF THE HUMAN CAPITAL

УДК 331.1

Князева О.А.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки
підприємства та корпоративного
управління

Одеська національна академія
зв'язку імені О.С. Попова

Кривцова О.Б.

студент

Одеська національна академія
зв'язку імені О.С. Попова

У статті розглянуто існуючі підходи до трактування терміну «людський капітал» та наведено власне бачення цього терміну. Доведена необхідність уведення до переліку складових людського капіталу емоційного чиннику. Запропоновано змістовне наповнення складових людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, складові капіталу, емоційний капітал, розвиток.

В статье рассмотрены существующие подходы к трактовке понятия «человеческий капитал» и приведено его авторское видение. Доказана необходимость введения в перечень составляющих человеческого

капитала эмоционального фактора. Предложено смысловое наполнение составляющих человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, составляющие капитала, эмоциональный капитал, развитие.

In articles existing approaches to treatment of concept «the human capital» are considered and its own vision is resulted. Necessity of introduction for the list of components of the human capital of the emotional factor is proved. Semantic filling of components of the human capital is offered.

Key words: the human capital, capital components, the emotional capital, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному соціально-економічному середовищі людський капітал набуває першорядного значення та стає одним з головних джерел розвитку підприємств, сфер економічної діяльності та суспільства в цілому. Саме людський капітал в період побудови інформаційного суспільства (яке ще має назву «суспільство знань») є визначальним фактором підвищення конкурентоспроможності та виробничої ефективності підприємств. Перманентний розвиток науково-технічного прогресу, множення нових знань, поява та розвиток новітніх методів передачі інформації підвищує вимоги до інтелектуальних збірностей людини, призводячи до зростання наукового та практичного інтересу до проблеми розвинення людського капіталу у напрямку його інтелектуалізації.

У Стратегії державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки [1, с. 2] визначено, що основними цілями реалізації державної кадрової політики, серед іншого, є державна підтримка цільових науково-

практичних досліджень у сфері розвитку людського потенціалу. Тобто розвиток людського капіталу та потенціалу є пріоритетною державною задачею.

У зв'язку з цим постає нове наукове завдання уточнення змістовного наповнення терміну «людський капітал», пов'язане з безліччю змін у соціально-економічному середовищі, які впливають на структуру людського капіталу, його розвиток та ефективність використання в період формування інформаційного суспільства, що і обумовлює актуальність тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба визнати, що проблемою людського капіталу на протязі останніх років займалися низка вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу. Особливої уваги потребують праці закордонних вчених Дж. Беккера (Becker G.), М. Гроссмана (Grossman M.), О. Нордхауга (Nordhaug O.) [2-4] та інших. Ці вчені навели теоретичні основи сучасного погляду на людський капітал, який, на відміну від тих, що існували у XIX сто-

річчі та базувалися переважно на визнанні першості фізичних здібностей людини до праці (наприклад, погляди А. Маршалла [5, с. 218]), довели, що у сучасному світі на перший план виходять інтелектуальні здібності людини.

Втім, багато проблем розвитку людського капіталу та його ролі в діяльності сучасних підприємств до тепер залишаються невирішеними. Зокрема, дискусійним залишається поняття та складові людського капіталу, роль психофізичних та емоційних аспектів в його розвитку.

Формулювання цілей статті. Виходячи із існуючих дискусійних питань, метою статті є визначення поняття, складових людського капіталу та їх змістовного наповнення із урахуванням особливостей, притаманних сучасному суспільству.

Виклад основного матеріалу. Багаторічні наукові дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених призвели до того, що в науковому обігу виникло багато різнопланових визначень терміну «людський капітал». Автори узагальнили існуючі наукові надбання зарубіжних авторів у цьому напрямку (таблиця 1).

Аналізуючи наукові надбання авторів пострадянського простору щодо терміну «людський капітал», автори визначили найбільш суттєві (табл. 2).

Усі наведені визначення людського капіталу можна поділити на два принципово різних напрямки, які стосуються джерел та форми виникнення цього капіталу, а саме:

- визначення, які базуються на природному походженні людського капіталу, тобто розглядаються як сукупність наданих природою людині запасів здібностей і якостей, які він може застосовувати в процесі життя та праці;

- визначення, які віддають перевагу процесу зовнішнього інвестування (фінансового, освітнього, інтелектуального тощо) як джерелу формування та накопичення людського капіталу.

На підставі доопрацювання існуючих доробок, автори дійшли до висновку, що обидва напрямки у сучасних умовах мають право на існування. Інвестицій в розвиток

людського капіталу будуть малоефективними, якщо у людини немає здібностей до певного виду праці. Тому вважаємо, що людський капітал – це своєрідний фонд здібностей, наданих природою, а також знань, навичок, досвіду та здатності завдяки їм отримувати дохід, якість та шляхи використання якого впливають як на життя самої людини, так і суспільства у цілому, та розвивається завдяки різноспрямованим інвестиціям в нього.

Аналізуючи складові людського капіталу, можна виділити такі основні складові, які докладно описано у науковій літературі [6, с. 105]:

1. Капітал здоров'я. До нього відноситься фізична сила, витривалість, працездатність, імунітет до хвороб, становлення до шкідливих звичок, період активної трудової діяльності.

2. Трудовий капітал. До цього елемента слід віднести знання, компетенції, професійні та інші здібності, досвід роботи, здатність до навчання, швидкість оволодіння новими знаннями та здатність ефективно їх використовувати.

3. Інтелектуальний капітал. Це наявні нематеріальні активи, які можуть бути застосовані у трудовій діяльності, та визначаються рівнем та якістю освіти індивіда, рівнем інтелектуальних та творчих здібностей.

4. Організаційно-підприємницький капітал. Він трактується як здатність до інноваційно-творчої діяльності, формування плідних бізнес-ідей. Цей капітал, за думкою І. Шумпетера [7, с. 154], формується та накопичується в процесі оволодіння знаннями, набуття навичок і досвіду в процесі трудової та підприємницької діяльності та розвивається завдяки освіті.

5. Культурно-моральний капітал. Цей капітал визначає загальний культурний розвиток суспільства та конкретного індивіду, його морально-етичні якості. Він узагальнює існуючу в суспільстві систему цінностей, рівень загальної культури, етичні норми тощо. У підсумку культурно-моральний сприяє духовному розвитку індивіду.

Усі перелічені складові людського капі-

Таблиця 1

Визначення поняття «людський капітал» зарубіжних авторів

Автор	Зміст поняття «людський капітал»
Армстронг М.	Знання, вміння та здібності працівника організації.
Беккер Г.	Наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Інвестиціями в нього можуть бути освіта, накопичення професійного досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації.
Бен-Порет І.	Фонд, функція якого-виробництво трудових послуг в загальноприйнятих одиницях виміру і який в цій своїй якості аналогічний будь-якій машині як представниці речового капіталу.
Долан Е. Дж.	Капітал у вигляді розумових здібностей, отриманий через формальне навчання або освіту або через практичний досвід.
Маршалл А.	Частина багатства людини, яку він виділяє на отримання доходу в формі грошей за допомогою торгово-промислової діяльності.
Туроу Л.	Здатність індивідуума до виробництва товарів і послуг, його продуктивні здібності, обдарування і знання.
Фішер С.	Міра втілення в людині здатності приносити дохід.

Джерело: складено авторами на основі дослідження низки праць зарубіжних авторів

Таблиця 2

Визначення поняття «людський капітал» авторів пострадянського простору

Автор	Зміст поняття «людський капітал»
Абалкін Л. І.	Сума вроджених здібностей загальної і спеціальної освіти, придбаного професійного досвіду, творчого потенціалу, морально-психологічного і фізичного здоров'я, мотивів діяльності, що забезпечують можливість приносити дохід.
Волгін Н. А.	Сформований в результаті інвестицій запас знань, умінь, навичок і мотивацій, що відображає сукупність фізичних, інтелектуальних і психологічних якостей і здібностей особистості.
Дирка С.	Частина людського ресурсу, що капіталізується, та відноситься до реально функціонуючого працівника, працездатної частини населення, досвід і знання якої залучені, задіяні і розвиваються, приводячи до створення доданої вартості і множенню доходів.
Егоршин А. П.	Сукупність природних і накопичених якостей, здатних бути джерелом доходу для людини і визначати вартість робочої сили і продуктивність праці.
Кокорев І. А.	Накопичене суспільством багатство загальнолюдських знань, що виражається в сукупності професійної компетентності, культури, здоров'я та мотивації працівників, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.
Кураков Л. П.	Особливий вид капіталовкладень, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і поліпшення функціонування робочої сили.
Трунін С. Н.	Сформований в результаті відповідних інвестицій і накопичений індивідом певний потенціал здоров'я, знань, умінь і навичок, а також соціальних характеристик (духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій), який використовується в умовах ринкової економічної системи в різних сферах суспільного виробництва, забезпечує підвищення продуктивності праці.

Джерело: складено авторами на основі дослідження низки праць авторів пострадянського простору

талу є на сьогодні актуальними та значущими для розвитку суспільства та індивіда. Проте, у сучасних складних соціально-економічних умовах – з одного боку, та формуванні нового інформаційного суспільства – з іншого боку, виникає потреба в урахуванні не лише тих чинників, які прямо чи опосередковано сприяють підвищенню рівня доходу особистості. Превалювання нефізичної праці (яка потребує значних психо-емоційних та інтелектуальних витрат) на фоні загального нестійкого середовища формують передумови для появи інших складових людського капіталу та вимагають урахування емоційних чинників, оскільки емоційний дискомфорт, у більшості випадків, призводить як до зниження активності розвитку більшості складових людського капіталу, так і до більш негативних наслідків.

Так, на сьогодні порушення психічного здоров'я та психоемоційного стану людини відноситься до числа серйозних проблем, що постають перед всіма країнами, оскільки в той або інший період життя такі проблеми виникають принаймні в кожній четвертій людини. За даними Всесвітньої організації з охороною здоров'я [8], показники кількості порушень психічного здоров'я в Європейському регіоні дуже високі: близько 100 млн. чол. переживають стан тривоги та депресії, понад 21 млн. страждають від розладів, пов'язаних із уживанням алкоголю, понад 8 млн. – біполярними афективними чи панічними розладами.

Психічні розлади – друга (після серцево-судинних захворювань) по значу-

щості причина появи хронічних захворювань та смертності. Зокрема, в Європі до 40 % хронічних захворювань – це саме психічні розлади, а 35-45% випадків невиходу на роботу пов'язані із проблемами психічного здоров'я чи депресіями. Також статистка свідчить, що у розвинених країнах серед людей у віковій групі 15-35 років самогубство у стані депресії посідає друге місце серед причин смертності після дорожньо-транспортних подій.

Як свідчить державна статистика України [9], за останні роки в нашій країні також спостерігається негативні тенденції щодо стану психологічного здоров'я населення (табл. 3), що пов'язано із низкою чинників.

Дані таблиці 3 свідчать, що за останні роки спостерігається значене підвищення частки безробітного працездатного населення (майже вдвічі), що призводить до зростання кількості осіб, які знаходяться за межею бідності (на 14,6%). Ці тенденції, на фоні зростання індексу споживчих цін та скорочення реальної заробітної плати, опосередковано призводять до суттєвого зростання злочинності (більш, ніж на 60%). Ці та інші чинники (економічна криза, ризики загострення політичної нестабільності, наявність значної кількості переміщених осіб в наслідок геополітичних змін тощо) у підсумку сприяють проявам емоційної нестабільності багатьох людей. Про це свідчать дані щодо кількості захворювань, пов'язаних із емоційним станом людини, які за останні роки збільшуються. Суттєво зростає кількість звернень за пси-

Таблиця 3

Деякі соціальні показники країни

Показники	2008 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.
Безробітне населення, % (від загальної кількості працездатного населення)	6,4	8,1	7,5	9,3
Індекс споживчих цін, %	+22,3	+9,1	-0,2	+24,9
Динаміка реальної заробітної плати, %	+6,3	+10,2	+14,4	-6,5
Частка населення із загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, %	7,5	8,6	9,0	8,6
Кількість злочинів на 100 чол., од	0,8	1,1	0,9	1,3
Кількість випадків психічних захворювань на 100 чол., од.	1,62	1,63	1,80	1,81

хологічною допомогою та центрів надання цієї допомоги.

Світові тенденції та національні умови обумовлюють потребу в урахуванні емоційного чиннику при аналізі людського капіталу та уведенні до переліку складових цього капіталу емоційного капіталу як окремого елементу. Визначимо, що, на нашу думку, емоційний капітал – це сукупність наявних від народження та отриманих в процесі життя якостей, які формують в людини:

- здатність до інтеграції в соціум;
- вміння правильно аналізувати особистісні проблеми та зовнішнє оточення;
- відповідно реагувати на стресові ситуації та керувати емоціями;
- приймати рішення, керуючись у необхідних обсягах і раціональними мисленням, і інтуїцією;

– будувати відносини з оточуючими на базі оптимального компромісу та толерантності, зводячи до мінімуму негативні емоції від чинників, які неможливо чи досить складно змінити.

Враховуючи вищевикладене, наведемо власне бачення складових людського капіталу та їх змістовного наповнення (табл. 4).

Кожна з визначених складових потребує формування відповідних показників задля можливості її кількісного визначення, практичних рекомендації щодо її урахування в ході атестації персоналу підприємства. Також виникає необхідність розробки методичного підходу для розрахунку інтегральної оцінки рівня людського капіталу окремо для індивіда та в цілому для суб'єкта підприємницької діяльності, який використовує найманий труд.

Таблиця 4

Складові людського капіталу

Складові людського капіталу	Основні характеристики
Капітал здоров'я	Здатність людини до накопичення та збереження власного фізичного здоров'я та здатності до праці, яка накопичуються завдяки заходам охорони здоров'я як власного, так і загальнодержавного рівня.
Трудовий капітал	Здатність людини до трудової діяльності, яка формується завдяки загальнодержавній системі науки і освіти, підготовки і перепідготовки, перекваліфікації, а також власному саморозвиненню та індивідуальним науково-освітнім та професійним програмам.
Інтелектуальний капітал	Здатність людини до генерування власних ідей чи ефективного використання запозичених в процесі навчання та загального інтелектуального розвитку індивіду.
Організаційно підприємницький капітал	Здатність людини до організації власної підприємницької діяльності чи ефективної інтеграції в існуючі бізнес-процеси, яка формується в процесі освіти і підвищення кваліфікації та підтримується інвестиціями (державними, приватними та іншими) в розвиток бізнесу.
Культурно-моральний капітал	Наявні у індивіда якості соціально-культурного характеру, рівень його освіти і загальнокультурного розвитку, моральні та етичні цінності, які формуються суспільством та родиною на протязі життя завдяки системі виховання, освіти, розвинення установ культури, дозвілля і відпочинку, національним традиціям та менталітету.
Емоційний капітал	Здатність людини до адекватної самосвідомості в області внутрішнього «я», критичного самоаналізу, гармонійного саморозвитку та самореалізації, самоконтролю та стресостійкості, що формується на підставі наявних від народження та отриманих в процесі життя якостей та здібностей людини із урахуванням соціальної відповідальності індивіда, толерантності, асертивності та раціонального мислення, що у підсумку призводить до загально позитивного сприйняття дійсності та попередження психоемоційних проблем, шкідливих для індивіда та соціуму.

Висновки з проведеного дослідження. Людський капітал – міждисциплінарна категорія, яка перевертає увагу різних науковців на протязі багатьох років. Ця категорія цікава і як з точки зору розвитку особистості, так і з точки зору впливу рівня розвитку людського капіталу на бізнес-процеси, стан соціально-економічної сфери регіонів та держави, розвинення міжнародних зв'язків.

Реалії сьогодення призводять до того, що суспільство відчуває прояви нестабільності, які впливають на психоемоційний стан індивідів що, в свою чергу, певним чином впливає на розвиток підприємницької діяльності, на соціальні відносини в колективі та загальний соціокультурний рівень територій. Дослідження цього аспекту стає важливим не лише для суто поведінкових наук, а й для наук, пов'язаних з економікою та менеджментом підприємств. Тому у статті запропоновано імплантацію до переліку складових людського капіталу складової, яка характеризує емоційний капітал людини. Урахування цієї складової на сучасному етапі розвитку соціально-економічного середовища сприятиме більш адекватній оцінці працівників, загального потенціалу підприємств та сфер економічної діяльності.

У подальших дослідженнях планується обґрунтування та розробка методичних основ та прикладних інструментів кількісного визначення рівня емоційного капіталу індивіду та його впливу на загальний людський капітал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Указ президента України № 45/2012 «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – № 5. – P. 9–49.
3. Grossman M. On the Concept of Health Capital and the Demand for Health / M. Grossman // Journal of Political Economy. – 1972. – № 2. – С. 223–255.
4. Nordhaug O. Human Capital in Organizations: Competence, Training and Learning /

O. Nordhaug // Oslo: Scandinavian University Press. – 1993. – P. 288.

5. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х т. / А. Маршалл // М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.

6. Каменських О.О. Концептуалізація формування людського капіталу в соціально-економічній системі регіону / О.О. Каменських // Наукові повідомлення. Економіка та управління. – № 5. – 2010. – С. 102–110.

7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер // М: Прогрес, 1982. – 445 с.

8. Офіційний сайт Всесвітньої організації з охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/ru/>

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Ukaz prezidenta Ukrainy No 45/2012 «Pro Stratehiyu derzhavnoyi kadrovoyi polityky na 2012 – 2020 roky». [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/documents>
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – No 5. – P. 9–49.
3. Grossman M. On the Concept of Health Capital and the Demand for Health / M. Grossman // Journal of Political Economy. – 1972. – No 2. – S. 223–255.
4. Nordhaug O. Human Capital in Organizations: Competence, Training and Learning / O. Nordhaug // Oslo: Scandinavian University Press. – 1993. – P. 288.
5. Marshall A. Pryntsyry ekonomicheskoy nauky. V 3-kh t. / A. Marshall // M.: Prohress, 1993. – T. 1. – 415 s.
6. Kamens'kykh O.O. Kontseptualizatsiya formuvannya lyudskoho kapitalu v sotsial'noekonomichniy systemi rehionu / O.O. Kamens'kykh // Naukovi povidomlennya. Ekonomika ta upravlinnya. – No 5. – 2010. – S. 102–110.
7. Shumpeter Y. Teoryya ekonomicheskoho razvytyya / Y. Shumpeter // M: Prohres, 1982. – 445 s.
8. Ofitsynny sayt Vsesvitt'nyi orhanizatsiyi z okhorony zdorov'ya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.who.int/ru/>
9. Ofitsynny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.